

תכנית הלימודים לכיתה ה - הקניית מיומנויות בלימוד

פרק א – מבוא כללי

**"כי אם בתורת ה' חפצו
 ובתורתו יהגה יומם ולילה"**

"מתחילה היא נקראת תורת ה', ומשעמל בה היא נעשית תורת"

(תהלים פרק א פס' ב, ורשי"י)

עיקרו של הלימוד בבית הספר היסודי הוא העברת מסורת ישראל סבא מדור לדור. במסגרת זו מוקדשות שעות רבות ללימוד ספרי תורה ונביאים. שלוש מטרות ללימוד זה:

1. הקניית האהבה לתורה
2. הקניית התוכן של התנ"ך - ידיעות והערכים
3. הקניית היכולת ללמוד

פרק זה עוסק במטרה השלישית בתוכנית הלימודים – הקניית היכולת ללמוד בספר באופן עצמאי, לגדל לומד ששערי הלימוד פתוחים בפניו. אנו נדרשים להתחיל ולהניח את היסודות לכך כבר בבית הספר היסודי על מנת שהתלמיד יגיע בבגרותו למטרה זו. עלינו להרגיל את התלמידים בצורה מובנית מגיל צעיר, בפיתוח יכולות הלימוד בתורה, שהם חלק מפיתוח הרצון והיכולת להמשיך וללמוד תורה. "לא ימוש ספר התורה הזה מפייך והגית בו יומם ולילה!"

רשימת המיומנויות הנדרשות בבית הספר היסודי, לפי כיתות:

כיתה	מיומנויות הקניה	מיומנויות ממשיכה [תרגול]
ב	קריאה מדויקת התמצאות + שמות פרשות	
ג	ביאורי מילים איתור פרטים - ציטוט	קריאה מדויקת התמצאות + שמות פרשות
ד	ציטוט - שכתוב פירוש רש"י - יסודות	ביאורי מילים איתור פרטים - ציטוט
ה	זיהוי נושא פירוש רש"י – מתקדם	ציטוט-שכתוב פירוש רש"י - יסודות
ו	השוואה	זיהוי נושא פירוש רש"י - מתקדם
מבחן מסכם		

עקרונות כלליים בהקניית מיומנות:

בכל יחידה ישנם פרטים רבים בהן אפשר לתרגל מיומנות. על המורה לוודא כי נשמר יחס נכון בין העיסוק בתוכן – (ידע וערכים) לבין העיסוק במיומנות. לימוד המיומנות נלווה לשיעור ומשרת את הקניית התוכן, ולא ההפך.

על מנת לשמר יחס זה כדאי לשים לב לשלשה דברים:

1. חלוקת הזמן - אין להכביד או להעמיס בהקניית מיומנות. זהו חלק נלווה לשיעור ודי לעסוק בו בנקודה אחת או שתיים בשיעור. גם בדפי עבודה ובמטלות הבית, אין להפוך את העיסוק במיומנות לעיקר. תרגול המיומנות הוא חשוב מאד, ויש לתת לו את המקום כשם שנותנים מקום למרכיבים האחרים בלימוד: פיתוח הערכים, המחשה, הפעלה, וכו'.

2. בחירת הפרטים – בכל יחידה ניתן לבחור פרטים רבים שבאמצעותם נתרגל מיומנות. חשוב להשתדל לבחור פרט משמעותי בלימוד, שהעיסוק בו הוא חוליה המסייעת להבנת התוכן המרכזי. גילוי 'חוליה' זו בדרך להבנת התוכן, יכולה להיות אתגר נעים וחוויתי לתלמידים. ובכלל, לימוד/גילוי עצמאי היא חוליה חשובה בשיעור, שיכולה להיות משמעותית וחוויתית מאד לתלמיד.

3. הקפדה על רמה מתאימה - תמיד נבחר להקנות מיומנות באמצעות משימה המתאימה לרמת התלמיד. מתן משימה מעבר לרמת התלמיד תלאה את התלמיד ותעכב את הלימוד. מתן משימה הנמוכה מרמת התלמיד איננה מפתחת יכולת.

שלבי ההקניה של מיומנות

מיומנות היא אופן חשיבה, מעין "מפתח", שבאמצעות השימוש בו מצליח התלמיד להפוך מ"אינו יודע" ל"יודע" על ידי התנסות, תהיה והסקה עצמאית, ומבלי שהמורה גילה לו את התשובה. על מנת לזמן לתלמיד עיסוק במיומנות על המורה להקפיד כי התלמיד ניצב בעצמו בפני השאלה. הקניית מיומנות היא תהליך הדרגתי.

בשלב הראשון המורה מקנה את הבסיס על ידי תיאור והגדרה של המיומנות, ובאמצעות הדגמה של השימוש במיומנות תוך כדי הלימוד.

לאחר מכן מתחיל את התהליך האקטיבי ברכישת המיומנות. השלב האקטיבי מורכב מלמידה ומהתנסות, ולאחר מכן המשגה. בשלב זה על המורה להימנע מלומר לתלמיד את התוכן, אלא לכוון את התלמיד בדרכו לגילוי עצמאי של התשובה – ביאור המילה, הגדרת הנושא או מרכיבי השוואה. על המורה לתת לתלמיד לשהות בשלב בו הוא מנסה להגיע לתשובה בכוחות עצמו.

מטלת מיומנות איננה צריכה להיות ארוכה. היא יכולה להיות שאלה קצרה מאד בתוך שיעור (לדוגמה: "מה לדעתכם פירוש המילה הזו?" "איפה לדעתכם נגמר הנושא שלנו?") או משימה קצרה במחברת.

הכוונה – בהתמודדות עם המטלה התלמיד מעלה שיקולי דעת, ואפשרויות שונות – נכונות, חלקיות או שגויות. המורה יכול להכווין את התלמיד ולסייע לו כיצד יוכל לגלות את התשובה – הסבת תשומת הלב לפרטים מסוימים, מיקוד התלמיד, וחיזוק דרכים להגעה לתשובה הנכונה.

המשגה – כיצד גילינו את התשובה? נגדיר זאת בקצרה על מנת שנוכל להשתמש באותה הדרך בפעם הבאה כאשר ניתקל בדבר דומה (דוגמאות: 'שמנו לב לפסוק פתיחה וסיום וכך הבנו מה הנושא',

'השתמשנו במילים בעלות אותו השורש כדי לבאר מילה', 'הצבנו קריטריונים להשוואה, מצאנו כמה הבדלים, וכך הבנו דבר חשוב וכדו'.

פרק ב – הקניית מיומנות כיתה ה' זיהוי הנושא והגדרתו'

"למה היו הפסקות משמשות?"

ליתן רווח למשה להתבונן

בין פרשה לפרשה ובין עניין לעניין

קל וחומר להדיוט הלומד מן ההדיוט.."

(רש"י ויקרא א, וספרא דיבורא דנדבא)

הקדמה

מיומנות זו היא, למעשה, היכולת לתת תשובה לשאלות: "על מה מדובר כאן?", "מהו הנושא בו עוסק הפרק?". זוהי יכולת יסודית, המאפשרת ללמוד בצורה יעילה ולהגיע להבנה ברורה ועמוקה יותר של הנלמד – לא רק זיכרון מצטבר של פרטי מידע, אלא הבנה המבוססת על הכרת העניין השלם וחלקיו. מיומנות זו נשענת על יכולות שפתיות וחשיבתיות כדוגמת: הבנה מילולית מדויקת של הנקרא, חשיבה מכלילה, זיהוי רעיון מרכזי ויכולת לסכם ולתמצת רעיון מרכזי.

במה נוכל להיעזר כדי לזהות את הנושא ולהגדירו?

- א. באמצעות איתור פרטי תוכן עיקריים.
- ב. באמצעות גבולות היחידה זיהוי פסוקים/מילים/ביטויים של פתיחה וסיום.
- ג. באמצעים ספרותיים – שימוש במילה מנחה/מילה מרכזית.
- ד. באמצעות זיהוי פרשיות (פתוחה/סתומה).

דרגות הקושי:

הקניית המיומנות נעשית במדרג.

בכיתות הצעירות המורה תמיד ידגים את כל התהליך בעצמו: כתיבת הכותרת; קריאה וכתובה של פסוקים מרכזיים, הדגשת פסוקי פתיחה וכדו'. בשלב זה אין צורך לעסוק במושג 'מיומנויות' או להזכיר את המילים "זיהוי נושא", אלא לסגל דרך הוראה המראה לתלמידים כי גם בחומש אפשר לתת כותרת לכל נושא, וכי יש גבולות ליחידות (פסוקים, פתיחות, סיומים). לעיתים, המורה יכול, על פי שיקול דעתו, לשתף מעט את התלמידים על ידי שאלות בכיתה: בהצעת כותרת, פרטי תוכן מרכזיים בנושא וסימון יחד עם התלמידים של פסוק פותח לנושא. **אך עדיין אין לצפות לעבודה עצמית של התלמיד.**

בהמשך הקניית המיומנות תעשה בחלוקה בין המורה לתלמיד, כאשר: התלמיד מאתר פרטי התוכן העיקריים בנושא והמורה נותן את הכותרת ליחידה או להיפך. המורה יכול להפנות את התלמידים לפרטים מרכזיים המזמנים את ההגדרה של הנושא. לדוגמה:

- בקטעים רבים ניתן לשאול את הילדים: על מי מסופר בפסוקים?
- בראשית פרק י"ח פסוקים א-ח: השאלה המופנית לילדים: איזו מצווה מקיים אברהם בפסוקים אלו? התשובה "הכנסת אורחים" יכולה להיות גם כותרת מתאימה.
- בראשית פרק כ"ד: נשאל את הילדים מה מחפש עבד אברהם? התשובה: "אישה ליצחק" התשובה מובילה לכותרת הפרק.

החל מכיתה ה נתחיל לתרגל עבודה עצמאית של התלמיד: התלמיד מאתר את הנושא המרכזי, או נותן כותרת. התלמיד מאתר את הנושא המרכזי בעזרת איתור מילת מפתח – מילה מנחה או מרכזית.

הערה: הדרגה זו היא ברמת "חלוקת העבודה" בין המורה והתלמיד, אולם רמת הקושי של המשימה – איתור הנושא- משתנה בהתאם למכלול המרכיבים ביחידה הנתונה, כגון: מהו אורך היחידה? מהי רמת הקושי של המילים? עד כמה בולטים פרטי התוכן המרכזיים? האם ישנם פסוקי פתיחה וסיום מובהקים? על המורה לשקול איזו יחידה מתאימה לרמת התלמידים, ובה אפשר לתת להם לזהות בעצמם את הנושא. כך המיומנות משתלבת בהוראת היחידה, כאשר המורה והתלמידים מזהים ומגדירים יחד את הנושא התוכני של היחידה כחלק מהלימוד.

דרכים לזיהוי נושא היחידה – דוגמאות:

א. באמצעות איתור פרטי תוכן עיקריים

במדבר פרק ג' - מהו הנושא בפסוקים א-ד?
הפרטים:

א וְאֵלֶּה תּוֹלְדֹת אֶהֱרֹן וּמֹשֶׁה בְּיוֹם דִּבְרַה־אֶת-מֹשֶׁה בְּהַר סִינַי. ב וְאֵלֶּה שְׁמוֹת בְּנֵי-
אֶהֱרֹן הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל וְאֶבְיָהוּא אֶלְעָזָר וְאִיתָמָר. ג אֵלֶּה שְׁמוֹת בְּנֵי אֶהֱרֹן הַכֹּהֲנִים
הַמְשֻׁחִים אֲשֶׁר-מִלֵּא יָדָם לְכַהֵן. ד וַיָּמָת נָדָב וְאֶבְיָהוּא לְפָנָיו ה' בְּהַקְרֹכֵם אִשׁ זָרָה
לְפָנָיו ה' בְּמִדְבַר סִינַי וַבָּנִים לֹא-הָיוּ לָהֶם וַיְכַהֵן אֶלְעָזָר וְאִיתָמָר עַל-פְּנֵי אֶהֱרֹן אֶבְיָהֻם.

הנושא הוא: בניו של אהרן/תולדות אהרן

או:

בכיתות שמתקשות לזהות את הנושא נוכל בתחילה להפנות לפרטי התוכן כדי לסייע להם להבין במה עוסק העניין? פרטי תוכן לדוגמא מפרק ג': נדב, אביהו, אלעזר, איתמר, בני אהרן.

ב. זיהוי נושא באמצעות זיהוי גבולות היחידה, מילים/ביטויים של פתיחה וסיום

זיהוי תבניות לשון או מילים נפוצות הפותחות/סוגרות יחידה כמו:
"ויאמר ה' אל... / וידבר ה' אל... / 'דבר אל... / ויהי ..." (בכף התורה)
"זאת תורת ה..." (בציקר מחומא ויקרא)
"כיו"א" (בפרשיות הלכתיות רבות)

כמו כן, ישנן תבניות לשון ספציפיות המשמשות לחלוקה בין יחידות משנה בפרשה ספציפית:

"לבני שמעון תולדתם/ לבני גד תולדתם.."	(במדבר א')
"ויהי ערב ויהי בוקר"	(בראשית א')
"אשה ריח ניחוח לה"	(ויקרא פקודים א', ד')
"ועשו ארון / ועשית כפורת"	(שמות פקודים כה')

במקומות רבים פסוקי הפתיחה והסיום מדגישים את התוכן המרכזי של הפרק.
לדוגמה: **במדבר פרק ב.** פסוק הפתיחה -

"וַיְדַבֵּר ה' אֶל מֹשֶׁה וְאֶל אֶהֱרֹן לֵאמֹר: אִישׁ עַל דָּגְלוֹ בְּאֵתֶת לְבַיִת אֲבֹתָם יַחֲנוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
מִנֶּגֶד סָבִיב לְאֹהֶל מוֹעֵד יַחֲנוּ:"

ופסוק הסיום (לד):

"וַיַּעֲשׂוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כְּכֹל אֲשֶׁר צִוָּה ה' אֶת מֹשֶׁה כִּן חָנוּ לְדֹגְלֵיהֶם וְכֵן נָסְעוּ: אִישׁ לְמִשְׁפַּחְתּוֹ
עַל־בַּיִת אֲבֹתָיו:"

או:

במדבר פרק ו. פסוקי הפתיחה (א-ב):

וַיְדַבֵּר ה' אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר: דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם אִישׁ אוֹ אִשָּׁה כִּי יִפְלֹא
לְנֹדֵד נֹדֵד נָזִיר לְהִזִּיר לָהּ"

ופסוק הסיום (כא):

"זאת תורת הנזיר אשר ידר קרבנו לה' על נזרו מלבד אשר תשיג ידו כפי נדרו אשר ידר כן יעשה על תורת נזרו"

ג. שימוש במילה מנחה/מילה מרכזית

מילה החוזרת על עצמה יכולה להצביע על נושא היחידה ולזהות את גבולותיה.

לדוגמה:

מהו הנושא בפרק ו פסוקים א-ו?

א וידבר ה' אל-משה לאמר. ב דבר אל-בני ישראל ואמרת אליהם איש או-אשה כי יפלא לנדר נדר נזיר להזיר לה'. ג מיין ושכר נזיר חמץ יין וחמץ שכר לא ישתה וכל-משרת ענבים לא ישתה וענבים לחים ויבשים לא יאכל. ד כל ימי נזרו מכל אשר יעשה מקפן היין מחרצנים ועד-זג לא יאכל. ה כל-ימי נדר נזרו תער לא-יעבר על-ראשו עד-מלאת הימים אשר נזיר לה' קדש יהיה גדל פרע שער ראשו. ו כל-ימי הזירו לה' על-נפש מת לא יבא."

הנושא הוא: דיני נזיר.

יש לשים לב שלעיתים המילה המרכזית חוזרת על עצמה ולעיתים, כמו בפסוקים הנ"ל, המילים אינן חוזרות על עצמן בתבנית קבועה אלא שורש החוזר בהטיות שונות.

דוגמה נוספת – במדבר פרק ג, פס' ה-י:

וידבר ה' אל משה לאמר: הקרב את מטה לוי והעמדת אתו לפני אהרן הכהן ושרתו אתו: ושקרו את משמרתו ואת משמרת כל העדה לפני אהל מועד לעבד את עבדת המשכן: ושקרו את כל כלי אהל מועד ואת משמרת בני ישראל לעבד את עבדת המשכן: ונתתה את הלויים לאהרן ולבניו נתונם נתונם הקה לו מאת בני ישראל: ואת אהרן ואת בניו תפקד ושקרו את כהנתם והזר הקרב יומת:

הנושא: תפקיד הלויים (משמרת לכהנים ולישראל).

הפעלים נ.ס.ע / ח.נ.ה בחומש במדבר, פרק ט

ד. זיהוי פרשיות (פתוחה/סתומה)

זוהי מלאכה קלה, יחסית. אם התלמיד מחזיק בידיו חומש קורן, הפרשיות הפתוחות והסגורות "קופצות מול העיניים", ומסיעות פעמים רבות לזהות גבולות של יחידה במקרא.

גם בהוצאות אחרות כדאי שהתלמידים יכירו את הסימנים המציינים פרשה פתוחה וסגורה.

מיומנויות ממשיכה לתרגול כיתה ה - שימוש בפירוש רש"י

פרשנות:

אנו מבחינים בין שני שלבים בנושא הפרשנות:

בתחילה הלימוד נעשה פעמים רבות לאור פרשנות, אך התלמיד איננו נדרש לעיין בפירוש ואיננו לומד אותו מן הכתב. פעמים שהמורה ילמד לאור פירוש ללא ציון שם המפרש (בד"כ בכיתות א-ב), ופעמים שהמורה מלמד פירוש ואף מציין שהרעיון נאמר על ידי מפרש/מדרש (החל מכיתה ג בד"כ).

החל מכיתה ד הוראת פירוש רש"י הופכת להיות חלק ממשימת הלימוד, והתלמיד לומד את הפירוש הן ברמת תכנים והן ברמת דרך הפירוש (דפוס הפירוש ומטבעות הלשון המרכזיות). בכל חומש ישנה רשימה מפורטת של דיבורים מתחילים המוצעים ללמידה במתווה המפורט שבאתר. יש לציין כי מעבר ל"דיבורים המתחילים" המופיעים במתווה, פסוקים נוספים רבים יתפרשו בדרכו של רש"י ו/או בדרכם של פרשנים אחרים, ואולם אין צורך בכל מקום להביא את הפירוש כלשונו, וניתן להסתפק בביאור על פיו.

הנושאים בהם נתמקד בפירוש רש"י על פי הכיתות השונות:

כיתה	תוכן ומסרים	שאלה ותשובה	התמצאות	כתב	שונות	ביטויים ברש"י
כיתה ד:	הבנת תוכן דברי רש"י	שאלה ותשובה בפירוש רש"י	זיהוי והבנת המושג "דיבור המתחיל"	הבנת כתב רש"י		
כיתה ה:	הכרת המסרים החינוכיים והערכיים שבפירושו		וכן: סתירה בין מקראות		משל ונמשל, סמיכות פרשיות	"דבר אחר", "כתרגומו", "ואונקלוס תרגם"
כיתה ו:			שאלה סמויה של רש"י			"יכול.. תלמוד לומר", "כמשמעו", "ומדרשו" או "ורבותינו אמרו"

דוגמאות - כיתה ד:

רש"י במדבר פרק יב:

(ג) ויצאו שניהם - ומפני מה משכן והפרידן ממשא? לפי שאומרים מקצת שבחו של אדם בפניו וכולו שלא

בפניו..דבר אחר שלא ישמע בניפתו של אהרן

משל ונמשל

רש"י במדבר פרק טז

(ד) ..משל לבן מלך שסרח על אביו ופייס עליו אוהבו פעם ושתים ושלש כשסרח רביעית נתרשלו ידי

האוהב ההוא אמר עד מתי אטריח על המלך שמא לא יקבל עוד ממני.."

"דבר אחר"

רש"י במדבר פרק ב

(ב) באת - כל דגל יהיה לו אות מפה צבועה תלויה בו צבעו של זה לא כצבעו של זה ..דבר אחר באותות לבית אבותם - באות שמסר להם יעקב אביהם.

רש"י במדבר פרק יב:

(ג) ויצאו שניהם - ומפני מה משכן והפרידן ממש? לפי שאומרים מקצת שבחו של אדם בפניו וכולו שלא בפניו ..דבר אחר שלא ישמע בנוזפתו של אהרן.

"סמיכות פרשיות"

רש"י במדבר פרק ח

(ב) בהעלתך - למה נסמכה פרשת המנורה לפרשת הנשיאים, לפי שכשראה אהרן חנוכת הנשיאים חלשה דעתו, שלא היה עמהם בחנוכה, לא הוא ולא שבטו, אמר לו הקב"ה חייך, שלך גדולה משלהם, שאתה מדליק ומטיב את הנרות.

רש"י במדבר פרק יג

(ב) שלח לך אנשים - למה נסמכה פרשת מרגלים לפרשת מרים, לפי שלקתה על עסקי דבה שדברה באחיה, ורשעים הללו ראו ולא לקחו מוסר.

"כתרגומו"

רש"י במדבר פרק א

(נא) יורידו אתו - כתרגומו יפרקון, כשבאין ליסע במדבר ממסע למסע היו מפרקין אותו מהקמתו, ונושאים אותו..

"ואונקלוס תרגם"

רש"י במדבר פרק יא:

(כה) ולא יספו - לא נתנבאו אלא אותו היום לבדו, כך מפורש בספרי, ואונקלוס תרגם ולא פסקין, שלא פסקה נבואה מהם.

הבאה מדברי מפרשים אחרים:

בכיתות ה-ו אנו ממליצים למורה להביא מספר מצומצם של פעמים פירוש של אחד ממפרשי התורה האחרים במטרה:

א. להבין שעולם הפרשנות של התורה הוא עולם רחב (לא "רק רש"י") ולשמוע על דמויות נוספות מגדולי ישראל, מפרשי התורה: אונקלוס, אבן-עזרא, רמב"ן, רשב"ם.

ב. לדעת שפסוקי התורה נלמדו לאורך הדורות ע"י גדולי ישראל, אשר לא פעם חלקו זה על זה בביאורם וכי אותו הפסוק יכול להתפרש בכמה אופנים. "אלו ואלו דברי א-לקים חיים".